

כחה של השפעה

מעשה במרים בת בילגה שהמירה דתה והלכה ונשאת לסרדיזוט אחד ממלכי יונים. כשנכנסו יונים להיכל היתה מבעטת בסנדלה על גבי המזבח ואמרה לוקוס לוקוס (הוא זאב בלשון יוני) עד מתי אתה מכלה ממונם של ישראל, ואי אתה עומד עליהם בשעת הדחק. וכששמעו חכמים בדבר קבעו את טבעתה וסתמו את חלונה (של משמרתה). ויש אומרים משמרתו של בילגה שוהה לבוא (כשהגיע שבת שלה לא היו באים, ומוכחא מלתא שאין העבודה חביבה עליה) ונכנס יושב אחיו עמו ושימש תחתיו... בשלמא למ"ד משמרתו שוהה לבא היינו דקנסינן לכולה משמר. אלא למ"ד מרים בת בילגה שהמירה דתה משום ברתיה קנסינן ליה לדידיה. אמר אביי אין. כדאמרי אינשי שותא דינוקא בשוקא או דאבוה או דאימיה. ומשום אבוה ואימיה קנסינן לכולה משמרה. אמר אביי אוי לרשע אוי לשכנו וכו'. (סוף סוכה).

אנו רואים כאן דבר נפלא. כידוע היו הכהנים העובדים בעבודת הקדש של הקרבנות מחולקים למשמרות. הכהנים בכלל היו בבחינת ושפתי כהן ישמרו דעת ותורה יבקשו מפיהו (מלאכי ב'), הם היו מורי העם וגם מכפרים עוונות בני ישראל על ידי הקרבת הקרבנות וזאכילתם, והם היו במדרגה רוממה מאד עד שגם אכילתם את בשר החטאת היתה כפרה לבעלים, שכפרת הבעלים על שגגתם תלויה באכילת הכהנים, כי הם היו במדרגת ויחזו את האלקים ויאכלו וישתו (שמות כ"ד). וכמוכן שראש המשמרת הצטיין ביותר במעלותיו הרוחניות מכל החבורה. והנה קרה שראש משמרת אחת בשם בילגה, שעל שמו נקראת כל המשמרת, יצאה בתו לתרבות רעה, ולכן הרחיקו אותו מהמשמרת. ולכאורה, הלא כתיב לא יומתו אבות על בנים. אבל חז"ל ירדו לעמקי סודות כוחות הנפש של האדם מפתגם עממי, כדאמרי אינשי שותא דינוקא בשוקא או דאבוה או דאימיה. וכמו שמפרש רש"י, אף זו אם לא שמעה מאביה שהיה מבזה את העבודה לא אמרה כן.

והדברים תמוהים: איך יתכן ששמעה מאביה שהוא מבזה את העבודה אחרי שהיה מגדולי הכהנים. אבל לפי הבנת חז"ל גדולתם של כהני ה',

צריכים כל דבריו, משאו ומתנו בביתו להיות בהתאם לתפקיד רם ונעלה זה, באופן שיהא בהם כדי להשפיע על כל בני המשפחה. ואם לא נזהר ביתר שאת וביתר עז לדבר תמיד בכוון של השפעה על בני ביתו ביראת ה', ואף אם החסיר מעט בזה, לפי הוראת שמים הוא נכנס כבר לסוג של מבזה העבודה, כי על ידי כך נתהווה במעמקי הנפש איזה רפיון בהשפעתו על בתו, ומעט מעט ירדה ממדרגה למדרגה והלכה מדחי אל דחי למצב נורא כזה ברוחניות.

וראיה לדברינו אנו מוצאים בשאלת הגמרא: ומשום אבוה ואימיה קנסינן לכולה משמרה. היינו שבשביל האחד שקלקל אנו מבטלים את עבודת כל הכהנים שבמשמרה ומוסרים את העבודה לישיב ומשמרתו, וזה מפני אי לרשע ואוי לשכנו. בתורת כהנים תניא וחלצו את האבנים אשר בהן הנגע וכו' (ויקרא י"ד) מלמד ששניהם חולצים שניהם קוצעים שניהם מביאים את האבנים. מכאן אמרו אי לרשע ואוי לשכנו. כי כידוע הנגעים באים על השחתת המדות, לשון הרע וצרות עין. לכן השכן שביתו גובל עם ביתו של הרשע, אף בכותל בלי חלונות, שאיננו רואה מה שנעשה אצל השני, והוא באמת צדיק גמור בין בעיניו שבין אדם למקום ובין בעיניו שבין אדם לחבירו. בכל זאת לפי דעת התורה, כיון שהוא גר בשכנותו, לא ימלט שלא יראה או ישמע איזה דבר באופן ישיר או בעקיפין, ונחשב על כן מושפע מהרשע, ועליו לסבול יחד עם הרשע, מטעם אי לרשע ואוי לשכנו.]

הנה מה נורא מדת הדין בעומק ורוחב במה שנוגע להשפעה. ומפני זה נענשו כל חברי המשמר של בילגה, אף שלפי דעתנו נראה לנו כי גם בילגה עצמו היה רחוק מהחטא, ולא הגיע לו העונש החמור הזה, וכל שכן חבריו שבמשמרת. אבל הבנת התורה במהות האדם היא נשגבה ונעלה מהבנתנו.

והנה נתבאר לפנינו דוגמת גודל השפעת האדם על הזולת מצד אישיותו ומתותו של האיש המורם מעם כמו בילגה, ראש המשמר בעבודת הכהונה בבית המקדש, שהשפעתו היתה באופן בלתי מורגש לכאורה. ובאמת אנו רואים לפי דעת התורה וחז"ל את גודל השפעת אף מעשי האדם ורוב תוצאותיה לאין ערוך, ונביא דברי חז"ל בנדרון זה:

לעולם אל ישנה אדם בנו בין הבנים, שבשביל משקל ב' סלעים מילת שנתן יעקב ליוסף יותר משאר בניו, נתקנאו בו אחיו, ונתגלגל הדבר וירדו אבותינו למצרים (שבת י:). והנה שבטי י"ה, יסוד האומה הישראלית, היו יחידי הסגולה של האנושיות בכל תקופותיה, כי הרי ידוע שהכהן הגדול

נשא על לבו בבואו אל הקודש, בבית המקדש, את החושן והאפוד, שבהם היו קבועים שמות השבטים, וכשהוצרכו לשאול אודות ענינים חשובים הנוגעים לכלל ישראל, כגון אם לצאת למלחמה או לא, קבלו מענה משמים על ידי הארת האותיות של שמות השבטים. והלא דברים ק"ו: אם אותיות של שמות השבטים קדושות כל כך, שבטים עצמם לא כל שכן. ובודאי כל הנעשה על ידם היה לפי דקדוקי ההלכה. ואיך, איפא, אפשר להבין כפשוטו את הכתוב ויקנאו בו אחיו וישנאו אותו, שהביא לידי ענינים נוראים של מכירת יוסף ונתגלגל הדבר ע"י זה שירדו אבותינו למצרים.

וידוע מה שאמרו חז"ל, שהאחים שיתפו כביכול את הקב"ה בחרם שלא יגלה ליעקב אביהם ע"ד המכירה (תנחומא וישב), שמוזה אנו למדים שמשפטם נחרץ בהסכמת הבורא ית'. וממילא, בהכרח עלינו לומר, שהקנאה לא היתה באופן פשוט לפי מושגינו אנו, אלא היא היתה על פי הלכה שמימית, וכן גם המכירה ושאר הענינים. ובכל זאת, כיון שכח הקנאה והשנאה טבועים במין האנושי, לא העלימה התורה כי היה גם בזה לפי השקפה שמימית, איזה צל של מדה, אף כי היא רחוקה מהבנת האדם וקנה מידתו בתפיסת החיים.

אמור מעתה, שגם הראיה שהביאו חז"ל שאל ישנה אדם בנו בין הבנים מאחי יוסף היא גם כן באופן ובסוג זה של קנאה כמו אחי יוסף, שגם באופן שכזה, על האדם להשמר ולחשוש להשתלשלות רחוקה של תוצאות המדות, מה שאין דעת האדם משגת. כי גדולה לאין שיעור השפעתם של כחות הנפש של האדם על חיי החברה באופן הרחוק ביותר. ומזה אנו רואים כמה צריך האדם להשמר ולהזהר עד מאד במשאו ומתנו עם אנשים, הן בענינים גשמיים והן בענינים רוחניים, שאל יצא קלקול על ידו באופן ישיר או בעקיפין. כי הלא אפילו באנשי ביתו המקורבים ביותר, ובאישים הרמים והנעלים ביותר יצא דבר שלא כהוגן.

וראוי להביא המימרא לעניננו, לעולם יחזר אדם וישב בעיר ששיבתה קרובה, שמתוך ששיבתה קרובה עוונותיה מועטים. שנאמר הנה נא העיר הזאת קרובה וכו' והיא מצער (בראשית י"ט)... מתוך ששיבתה קרובה עוונותיה מוצערין (שם). במימרא זו אנו למדים ענין חדש, והוא השפעת האדם על המקום, שהוא מסוג הדומם, ובכל זאת, עיר ששיבתה קרובה בזמן, עוונותיה מועטים, ושטוב ונכון לאדם לדור במקום זה, ולבכר אותו על מקום עתיק, עיר ששיבתה רחוקה בזמן, מפני שעוונותיה מרובים. דלכאורה, איזו שייכות יש לאנשים עוברי עבירה עם המקום בו הם יושבים, וביחוד שהאנשים הללו כבר אינם במקום, ואיך מורגש במקום העבירות שנעשו בו, אבל כה גדולה

ועמוקה השפעתו של האדם שהוא נצחי, עד שהוא עושה רושם גם במקום שאיננו כבר שמה, ותוצאות מעשיו אינם מורגשים באופן מוחשי חיצוני.

וכה דברי הגר"א באבן שלמה פרק ה' וז"ל: דהראשונים בכל מקום קבוצם להשראת השכינה לא רצו שיהיה בבית שהוא מעשה ידי אדם, שמא היה בו מעשה אחד שלא בכוונה קדושה, ועל כן הסתופפו בין האילנות תחת מעשה ה', משום דאין השכינה שורה אלא על פועל צדק עכ"ל. ותלמידו הגאון ר' חיים מוולוז'ין זצ"ל אמר, שהלומדים בספרים שנדפסו בדפוס אנשים שאינם מהוגנים, אין להם הצלחה בלמודם. דברים אלה מאירים לפנינו את העומק והרחב של כח ההשפעה הרוחנית, הן מצד הטוב, והן להיפך, עד כדי כך שאפילו אם האדם נמצא במצב של התדבקות בה' והשראת שכינתו עליו, אבל אם הוא עומד בבית, שבבנייתו היה העדר בחיוב של כוונה קדושה, יש בזה חסרון בהשראת השכינה עליו.

ובזה יובן לפנינו המימרא, שעיר ששיבתה רחוקה ועוונותיה מרובים, יש לה השפעה רעה על זה שבא מקרוב לגור בה. ואילו עיר ששיבתה קרובה ועוונותיה מועטים, אז ההשפעה הרעה של המקום על יושביו היא פחותה. ולכן ביקש לוט לנוס ולהתיישב בצוער, שעוונותיה מועטים מפני ששיבתה קרובה בזמן. איום ונורא עד היכן מגעת השפעת מעשה האדם אף על הדוממים והמקום בו הוא דר, מה שאין אנו יכולים להרגיש. ובוה רב החידוש במימרא השניה מבמימרא הראשונה בנדון השפעה על הזולת באופן ישיר או בעקיפין, כי כאן השפעה חלה גם על המקום והדומם.

וראוי להביא גם המימרא זו הנוגעת לענינו, כל עיר שגגותיה גבוהים מבית הכנסת לסוף חרבה. שנאמר, לרומם את בית אלקינו ולהעמיד את חרבותיו (עזרא ט') (שם). מימרא זו מראה לנו, כי יש שהמקום מצד עצמו יכול להשפיע על האדם בעקיפין אחרי שנעשה שינוי במקום, כמו זה, שגגותיהם גבוהים מבית הכנסת, שיש בזה כדי ליצור רושם חיצוני, שבתיהם חשובים בעיניהם יותר מבית הכנסת. ואחרי שהרשמים החיצוניים משפיעים על פנימיות האדם, כידוע מהכלל של המסלת ישרים (פרק ז'), יבא באמת להחשיב בכלל את עניני ביתו יותר מעניני בית הכנסת, עד שלבסוף הוא עלול להגיע לידי ענינים כאלה שעונשם חורבן העיר, ח"ו. הענינים מרפסין איגרא, איזו השפעה יכולה לבא מענין פעוט שכזה. אבל זוהי המציאות, כי כח ההשפעה של האדם גדולה עד אין שיעור מבית ומחוץ, ותוצאות פעולותיו אין גבול להם. וכידוע, מדה טובה מרובה ממדת פורעניות, וכשהאדם עושה דבר טוב, משפיע הדבר לטובה עד לאין תכלית.

והנה יש לנו מקום לבאר השפעת הדבור על הנפש בהסתכלותנו בגדלותו של האדם בתור יציר כפיו של הקב"ה, בעומק שכלו וכחות נפשו, בגודל אחריותו בדבורו ומחשבתו, כפי שיוצא לנו ממאמר חז"ל, עין טובה ורוח נמוכה ונפש שפלה, מתלמידיו של אברהם אבינו. עין רעה ורוח גבוה ונפש רחבה, מתלמידיו של בלעם הרשע (אבות פרק ה), וכשנעיין במקור ההשחתה של בלעם הרשע, שאנו מציינים אותו כשורש כל הרע שבעולם, נראה דברים נפלאים: כי מהי ההשחתה של נפש רחבה שמצאו חז"ל אצל בלעם. בזה שענה לשלוחי בלק שבאו לקרוא לו שיקלל את ישראל בדברים אלה: אם יתן לי בלק מלא ביתו כסף וזהב לא אוכל לעבור את פי ה' אלקי. והרי לכאורה הוא דיבר כאחד החסידים בה', וקיים בזה את מצות ואהבת את ה' בכל מאודך, באמרו כי אפילו אם יתן לו בלק הרבה אוצרות כסף יסרב לקבל, בכדי שלא יעבור את פי ה' שאמר לו לא תאור את העם. אבל בשמים הרגישו בדבריו אלה את מדותיו המשוחתות והיותו שטוף תאות הממון. ואם אמנם נרמה לנו שלא היה יכול להזכיר ענין אחר לשליחי בלק היודעים רק את לשון הכסף והזהב, ובכל זאת הבחינו בשמים שיש לו נטייה גדולה לכסף וזהב. וזה, כמובן, באופן דק מאד, ורק בקנה מדה שמימי יש להבחין בזה, והוא נחשב בגלל זה כבעל נפש רחבה.

בדומה לזה ענין רוח גבוהה, למדו זאת ממה שאמר בלעם לשליחי בלק, מאן ה' לתתי להלוך עמכם. דהלא באמת כן הוא מהלך הדברים ביחסים בין אדם לזולתו, כאשר הוא מסרב למלא בקשתו שילך עמו, הוא עונה, לא אוכל לילך עמך. אבל בשמים מצאו בביטוי עמכם, שהדבר אינו לפי כבודו, ומזה ראינו כי היתה בו רוח גבוהה. וזה לפי דיוק שמימי.

ומנין לקחו חז"ל שבלעם היה בעל עין רעה. שנאמר וישא בלעם את עיניו וירא את ישראל שוכן לשבטיו ותהי עליו רוח ה' (במדבר כ"ז). ולכאורה, הרי ראה מעלותיהם של ישראל, שהוא שוכן לשבטיו, ואינם מעורבים זה בזה, ואין פתחיהם מכוונים זה נגד זה, המראת על צניעות נעלה, עד שראייה זו גרמה שיברך את ישראל. אבל בשמים הבחינו בזה חסרון דק בראיית כל צדדי הטוב שבישראל.

רואים אנו בזה ענינים מופלאים, שעל ידי חסרונות דקים מאד, הרחוקים מבינת אנוש, אלא לפי הוראת שמים, ורק על ידי מקרה חד-פעמי בחיים, נחתם בשמים בתור רב לתלמידים רשעים ובתור מרכז הרשעות וההשחתה העלולות להיות אצל המין האנושי. כי לפי גדלותו ורוממותו מתחשבים אפילו בתנועה קלה של דבור כל שהוא, המראת על נגיעה כלשהי לכח מכחות הנפש.

ויש בזה תוצאות גדולות ורחבות על ידי כח ההשפעה על המון מעשים רבים לדורות רבים, אף כי דיבורים אלה נשמעים אצלנו כטובים ונכוחים. ומזה יש לנו לימוד גדול, כי זיו כלשהו בדבורו של אדם, שאינו נרגש אלא בשמים, יש בו כדי לעשות רושם על המין האנושי עד סוף כל הדורות, והוא נהפך לבלעם הרשע באופן מקורי. וכפי שידוע שמדה טובה מרובה ממדת פורעניות, וכשהאדם משתדל לעמול על שבירת הרצון, ולהפוך כח אחד מכחות הנפש שלו מרע לטוב, הריהו נהפך מתלמיד של בלעם הרשע לתלמיד של אברהם אבינו. וזה יוכל האדם להשיג רק על ידי למוד המוסר, שבכחו להפוך אותו לאיש אחר ממש, ויש בו כדי להשפיע על אחרים לטובה.

והנה עלינו לסיים מאמרו זה עד כמה מגעת כח השפעת הפעולה החיצונית על האדם והמגעת ליסודי האמונה, כמו מציאות ה' והשגחתו הפרטית.

אמר ר' יצחק כל העובר עבירה בסתר כאילו דוחק רגלי השכינה, שנאמר, כה אמר ה' השמים כסאי והארץ הדום רגלי (ישעי' ס"ו). כנראה שלבד מעשה העבירה, יש לו עונש מיוחד בעד זה שעשה בסתר. אמר ר' יהושע בן לוי אסור לו לאדם שיהלך ד' אמות בקומה זקופה, שנאמר, מלא כל הארץ כבודו (שם ו'). רב הונא בריה דר' יהושע לא מסגי ד' אמות בגילוי ראש. אמר, שכינה למעלה מראשי. (קדושין לא).

וראוי לבאר דברי גדולי חז"ל המתארים אופנים שונים של הנהגת האדם שנחשבים כאילו דוחק רגלי השכינה. ר' יצחק מתאר ענין זה באופן פשוט: אחרי שהקב"ה מלא כל הארץ כבודו, כפי שנאמר: השמים כסאי והארץ הדום רגלי, אם כן מי שעובר עבירה בסתר, וחושב בזה כאילו באותו מקום סתר אין שכינתו שם, ולכן נחשב לו כאילו דוחק רגלי שכינה. ובא ר' יהושע בן לוי ומוסיף שיוכל האדם להיות נחשב לדוחק רגלי שכינה ע"י הרגשה דקה, כמו ההולך בקומה זקופה בגאותו, שמראה בזה כאילו העולם הוא שלו, ואין לאחרים חלק בו, ותועבת ה' כל גבה-לב, והרי זה כאילו דוחק רגלי השכינה. ובא רב הונא ומוסיף הרגשה עמוקה ובאופן שלילי, שעל האדם להזהר מלילך בגילוי ראש, כי שכינה למעלה מראשי. וההולך בכסוי ראש מרגיש בעצמו יותר כובד ראש (ערינסטקייט) וכשהולך בגילוי ראש, חסר לו כובד ראש הראוי לעומד תחת השכינה. נמצא שכשהאדם הולך בגילוי ראש הוא נחשב גם כן כאילו דוחק רגלי שכינה בהרגשה היותר דקה.

ועלינו לדעת כי ענינים אלה המה משפיעים גדולים על כחות הנפש

שבאדם, ומביאים תוצאות גדולות על מהלך חייו הרוחניים של האדם, הן לטוב והן להיפך. ודבר זה למדנו מחז"ל: אימא דרב נחמן בר יצחק אמרו לה כלדאי (חחים בכוכבים) בריך גנבא הוזה. לא שבקתיה גלויי ראשו. אמרה ליה, כסי ראשך כי היכי דתהוי עלך אימתא דשמיא, ובעי דחמי. לא הוה ידע אמאי קאמרה לו. יומא חד יתיב קא גריס תותי דיקלא, נפל גלימא מעילוי ראשו. דלי עיניה חזי לדיקלא, אלמיה יצריה, סליק פסקיה לקיבורא בשיניה (קיבורא — אשכול תמרים, והדקל לא שלו היה, רש"י) (שבת קנ"ו).

נמצינו למדים מכאן עד היכן מגיעה השפעת פעולה חצונית של כיסוי הראש על כחות הנפש הפנימיים שבגוף האדם. שהרי התפלל לה' שישמרהו מיצר הרע של גניבה, ונוסף לזה הרגילה אותו אמו שלא יזלזל בכיסוי הראש, כדי שתהיה לו תמיד הרגשה של כובד ראש ויראת שמים. ובכל זאת, כה גדול היה הרושם של זלזול פעוט בכיסוי הראש באופן מקרי, שנפלה הגלימה מראשו, עד שגרם לחטא החמור של גניבה.

צא ולמד מזה ביחס למדה טובה עד כמה פעולה חצונית קלה, כמו כסוי ראש, משפיעה באופן נמרץ כל כך על כחות הנפש, שלא ייגרר אחרי יצרו. וק"ו שלימוד המוסר בעיון רב ובהתעמקות נאותה, יש בו כדי לעשות רושם גדול לטוב על האדם.

